

1. "רוצה להניח את מקל הנדודים", "פליטים"

או "מהגרי עבודה"?

**כיצד נגדיר אלפים אלו היושבים בערינו?
האם מדובר בפליטים הנמלטים אלינו על נפשם או במהגרי עבודה
המבקשים ליהנות מהשפע שיש לישראל להציע?**

החל משנת 2005 חלה עליה משמעותית בכניסת מסתננים דרך גבולה הדרומי של ישראל, המשתרע לאורך 220 ק"מ^[2]. אנשים אלו, שלא עברו דרך תחנות הגבול, הגיעו ברובם מאריתריאה, כרבע מהם מוצאם מסודן, ואחוזים בודדים הגיעו מארצות אפריקניות נוספות. על פי נתונים של רשות ההגירה הישראלית למעלה מ-55,000 מסתננים חיו בישראל בשנת 2013. נתונים בלתי רשמיים, המניחים כי כמות המסתננים שלא נתפסו גדולה מאוד, מעריכים כי מספר המסתננים גדול בהרבה ונע סביב 100,000. שנת 2012 הייתה שנת מפנה במדיניות הישראלית: לאור תיקון חוק ההסתננות והתחלת בניית מכשול קרקעי שיקשה על השואפים לבוא בשערי הארץ, כמות הנכנסים קטנה באופן דרסטי והסתכמה בעשרות בודדות בשנה.

כיצד אם כך נגדיר אלפים אלו היושבים בערינו? האם מדובר בפליטים הנמלטים אלינו על נפשם או במהגרי עבודה המבקשים ליהנות מהשפע שיש לישראל להציע?

אמנת האו"ם אשר נחתמה בשנת 1951 ואושרה על ידי מדינת ישראל קובעת כי פליט הוא אדם:

הנמצא מחוץ לארץ אזרחותו בגלל מאורעות שאירעו לפני 1 בינואר 1951 ובגלל פחד מבוסס להיות נרדף מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקיבוץ חברתי מסוים או להשקפה מדינית מסוימת ואינו יכול להיזקק להגנתה של אותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור; או הנמצא עקב המאורעות האמורים מחוץ לארץ שבה היה קודם לכן מקום מגוריו הקבוע, והוא חסר אזרחות, ואינו יכול לחזור לאותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור;

בהמשך האמנה מצוין איסור גירושו של אדם שהוגדר כפליט, איסור החל במגבלות מסוימות בלבד:

סימן לג - איסור גירוש או החזרה:

שום מדינה מבעלות האמנה לא תגרש ולא תחזיר פליט באיזו צורה שהיא אל גבולות הארצות שבהן יהיו חייו או חירותו בסכנה מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקיבוץ חברתי מסוים או להשקפה מדינית מסוימת.

ואולם פליט לא יוכל לתבוע לעצמו הנאה מהוראה זו אם יש נימוקים מספיקים לראותו בסכנה לביטחון הארץ שבה הוא נמצא או אם לאחר שחויב בדין על ידי פסק דין סופי בשל פשע חמור במיוחד, הוא מהווה סכנה לציבור הארץ ההיא.

מקורות ושאלות לדיון

לאור אמנת האו"ם נראה כי ישנן שתי שאלות מרכזיות אליהן יש להתייחס, בראש ובראשונה, האומנם מדובר בפליטים? שנית, האם פליטים אלה מהווים "סכנה לציבור הארץ" מן הבחינה הביטחונית ומבחינות נוספות הקשורות לרמת פשיעה, בריאות וכן הלאה?

לפניכם עובדות ונתונים שונים, קראו אותם לאור אמנת האו"ם, וכתבו דף מדיניות הכולל המלצה עבור שר הפנים גדעון סער; במסמך התייחסו בין היתר לארצות המוצא מהם מגיעים האנשים, השפעתם האפשרית של הפליטים על המציאות בארץ, פניה של מדינת ישראל בעוד עשור, מציאות הפליטים היהודים שנוצרה בשנות מלחמת העולם השנייה ולאחריה והאחריות שמציאות זו מטילה עלינו ומחויבותה המשפטית של מדינת ישראל לאמנת האו"ם אותה אשררה.

- אריתריאה נחשבת כיום לאחת הדיקטטורות המדכאות והמסוגרות ביותר בעולם. היקף הדיכוי והפרות זכויות האדם באריתריאה כה חמור עד כי הארגון "עיתונאים ללא גבולות" דירג אותה כמדינה המסוכנת ביותר בעולם עבור עיתונאים.... הפרות זכויות האדם החריפות המתבצעות באריתריאה, הגיוס הכפוי, הדיכוי הפוליטי והרדיפה הדתית הפכו את אריתריאה לאחת מיצואניות הפליטים הגדולות בעולם. זרם הבורחים מהמדינה מתגבר למרות סכנת מוות ועינויים הנשקפת למוחזרים, מידי השלטונות, ולמרות ההחזרות הכפויות שמבצעות חלק ממדינות האזור. (לקוח מאתר אמנסטי אינטרנשיונל: <http://www.amnesty.org.il/?CategoryID=380&ArticleID=495>)
- רובם הגדול של המסתננים גברים, כמויות קטנות בלבד של נשים וילדים מבקשות להיכנס בערי הארץ.
- בינואר 2012 אושר סופית התיקון לחוק המסתננים, התיקון מאפשר את כליאתם של המסתננים במתקני שהייה במשך שלוש נשים ללא משפט.
- "רק מתי מעט מבין המתדפקים על שערי המדינה זוכים בסופו של תהליך להכרה כפליטים. חלק הארי שלהם מורכב ממהגרים שבחרו בישראל כיעד מועדף בשל המאפיינים הכלכליים והמשטריים שלה. תימוכין לטענה זו אפשר למצוא בכך שישראל אינה היעד הקרוב ביותר למדינות שמהן מגיעים המהגרים. מוקד המשיכה של המדינה הוא היותה מדינה מפותחת יחסית, והעובדה שלא נקבעה בה מדיניות ברורה ובשל כך גם אין ננקטים בה צעדים לעצירת התופעה" (עפרה קלינגר, 'הגירה מאפריקה לישראל והשפעתה על הביטחון הלאומי', בתוך: פליטים או מהגרי עבודה ממדינות אפריקה עמוד 15)
- בשנת 2010 התגוררו המסתננים בעיקר בחמש ערים (אילת, תל אביב, ירושלים, ערד ואשדוד), בשנת 2012 הם היו פזורים בעשרים רשויות מקומיות.

מקורות ושאלות לדין

הידעת?

בטקס ההשבעה שלו בכנסת, בשנת 1977, הודיע מנחם בגין כי ייתן מקלט לפליטים מווייטנאם, ביניהם ילדים ותינוקות. אלה נמשו מלב ים על ידי ספינה ישראלית לאחר שהטלתה בים המשך עשרה ימים, ארבעה מהם ללא מזון וכמעט ללא מים. בהתייחסו לכך כתב בגין: "עם ישראל, שידע רדיפות ויודע, אולי, יותר מכל עם אחר, משמעות המושג פליט, לא יכול היה לראות בסבלם של אומללים אלה". שתי קבוצות נוספות של פליטים ווייטנאמים קיבלו מקלט בישראל בשנתיים הראשונות לכהונתו של בגין כראש ממשלה.

2. גרים בארץ לא להם; על מסתננים ועל ארון הספרים היהודי...

"מהגרי עבודה" הוא מושג בן זמנינו המתייחס לתקופה הפוסט-קולוניאלית בה אנשים תרים אחר סביבה טובה יותר עבורם ועבור בני משפחותיהם. פליטים, נוודים, עבדים...אלה הם מושגים הקיימים באופק ההיסטורי של תקופת מתן תורה. ברם, המצוות אינן נשאות ברמה ההיסטורית המסוימת אלא מסמנות עבורנו את עולם הערכים אליו נוכל להידרש שוב ושוב בגלגולי ההיסטוריה. מה נוכל לגזור מארון הספרים היהודי למציאות הסבוכה בת זמנינו?

איסור הסגרת עבד[3]:

1. דברים כג, טז-יז

לֹא תִסְגֵּר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו אֲשֶׁר יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעַם אֲדֹנָיו:

עִמָּךְ יֹשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּטוֹב לוֹ לֹא תוֹנֶנּוּ:

מהי האמירה העקרונית אודות הזכות לחירות הנמצאת בבסיס פסוקים אלה?

מקורות ושאלות לדיון

2. ספר דברים פרשת כי תצא פסקא רנט

אשר ינצל אליך מעם אדוניו - לרבות גר תושב.

עמך ישב - ולא בעיר עצמו.

בקרבה - ולא בספר.

במקום אשר יבחר - במקום שפרנסתו יוצאה.

באחד שעריך - בשעריך ולא בירושלם

כשהוא אומר באחד שעריך - שלא יהא גולה מעיר לעיר.

בטוב לו - מנוה הרע לנוה היפה.

לא תוננו - זו הונית דברים.

דבר אחר: לא תסגיר עבד אל אדניו, בגוי שנצל מעבודה זרה הכתוב מדבר.

• מה המשמעות של הענקת מעמד גר תושב לעבד הבורח אלינו מעם אדוניו?

• לאור זאת, באילו היבטים של חיינו עליו ליטול חלק ומאילו הוא פטור?

• באיזה אופן ניתן לתרגם את ההוראות של הספרי למציאות ימינו?

• כיצד ניתן להגדיר כיום את מעמדו של ה"עבד הבורח מעם אדוניו" על פי המדרש בספרי?

מקורות ושאלות לדיון

3. רש"ר הירש דברים פרק כג פסוק טז

לא - תסגיר וגו'. במסכת גיטין מה ע"א פירשו כך את המקרה הנידון כאן: "בעבד שברח מחוצה לארץ לארץ הכתוב מדבר". מדובר כאן בעבד כנעני שברח מחוץ לארץ מאדוניו היהודי ונמלט לארץ ישראל.

שלטונות ישראל חייבים להעניק לעבד זה חסות ודאגה.

ועל פי שיטת הרמב"ם (הל' עבדים פ"ח הל"י) שנתקבלה גם ביורה דעה (רסז, פה) עליהם להביא לידי שחרור העבד...

משנשתחרר העבד הוא נעשה גר צדק בעל זכויות מלאות של אזרח יהודי,

והרי הוא עומד תחת החסות המיוחדת של המשפט הציבורי ואהדת הכלל.

• הרש"ר הירש, בעקבו פסיקתו של הרמב"ם קובע כי אין מדובר בגר תושב, אלא בגר צדק.

• מה היתרונות החברתיים שיש בקבלת גרי צדק בלבד?

• מה עשויה להיות פסיקת ההלכה במקרה של עבד שאיננו מעוניין לקבל על עצמו עול מצוות אולם מעוניין ל"הסתופפו במקום הטהור הנבחר לקבוץ הנכבד" (ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רנד)?

להעשרת הדיון בדברי הרש"ר הירש ניתן להתבונן במקור הבא:

שו"ת הרדב"ז ח"ה סימן כז

והר"ן ז"ל כתב דזו מדברי הרמב"ם ז"ל ... מדקאמר אין מחזירין אותו לעבדות משמע אין מחזירין אותו לעבדות כלל.

מקורות ושאלות לדין

...גזרת הכתוב הוא משום גדולת וקדושת ארץ ישראל עשה אותה הכתוב כעיר מקלט לענין זה כדי שכל העולם יתאוו לשבת בה וישתוקקו אליה ויכספו להסתופף בצילה

ועל מה שכתב הר"ן ז"ל בסברת הרמב"ם ז"ל קשה לי טובא

דלא שבקת חיי לכל אדם כשיקניט את עבדו יברח לארץ ישראל ושוב לא יוכל להשתעבד בו ולא למכרו.

ותו דנמצאו כל העבדים בורחים לארץ ישראל ומלאה הארץ זימה...

ויש לתרץ דעשאה הכתוב כעיר מקלט לענין זה הילכך לא חיישין לטעמא דלא שבקת חיי

וכיון דמפקיעין שעבודו אין זה עבד אלא גר וליכא זימה

מה קשה לרדב"ז? האם אתם חשים הזדהות עם הקושי?

כיצד לדעתכם ניתן למצוא את האיזונים הנכונים לפתרון הבעיה?

הרש"ר הירש אינו מתייחס לשאלה על מי חלה המצווה, על היחיד או על הציבור, במקור הבא נלמד את התשובה לשאלה זו, חשבו לפני הלימוד:

מהי ההבחנה בין מצווה החלה על הציבור ומצווה החלה על היחיד, ומה תפקידו של היחיד במימוש מצוות החלות על הציבור?

4. ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה פב

ואף על גב שכבר מנה הבעל הלכות גדולות במנין הלאוין לאו דלא תסגיר עבד אל אדוניו וגם לאו דלא תוננו האמור בו, היינו משום דלאוין אלו מוזהר בהן היחיד כצבור.

אבל במספר הפרשיות מנה עשה דעמך ישב בקרבך באחד שעריך בטוב לו. דמצוה זו אינה מוטלת אלא על הצבור בלבד. שבידם להושיבו ולרחקו ולבחור לו מקום ישיבה הראוי לו. ולא ביד היחיד.

מקורות ושאלות לדיון

- כיצד באה לידי ביטוי חובת היחיד באיסורי "לא תסגיר עבד אל אדוניו" ו"לא תוננו" היום?
- כיצד באה לידי ביטוי חובת הציבור/ המדינה באיסורים אלה?
- חישוב ודונו, כיצד נקבעת מדיניות ציבורית במדינת ישראל וכיצד ניתן להשפיע עליה?

3. "שלך קודם לשל כל אדם"

במציאות שנוצרה כיום, קליטת אלפי זרים עשויה לאיים על קיומה של מדינת ישראל כבעלת צביון יהודי, על חסונה הכלכלי של המדינה וכן הלאה. הצבת גבולות במצוות הצדקה, עשויה לסייע לקיום דיון מושכל בעניינינו. במצוות הצדקה קיים עיקרון המידתיות, כפי שעולה מדברי רבי יהודה בגמרא:

"אמר רב יהודה אמר רב: אמר קרא (דברים ט"ו) אפס כי לא יהיה בך אביון - שלך קודם לשל כל אדם" (בבא מציעא דף לג עמוד א)

לאור כלל זה כותב הרב שרלו את הדברים הבאים:

- הכלל היסודי בידי ממונות ומכאן אני משליך למדיניות מדינה היא "שלך קודם לשל כל אדם". לאמור:

א. עיקרון המדיניות צריך להתבסס על כך שחובתה הראשונית של מדינה היא לדאוג לטובת אזרחיה ורווחתם, וזוהי נקודת המוצא של כל מדיניות. כלל זה מחייב את השלטון לדאוג בראש ובראשונה לטובת אזרחי מדינת ישראל, ולהגן עליהם מפני זרם כיבוש של מהגרים, ואם אכן הידיעות בדבר המצב הבריאותי שלהם המסכן אותנו נכונות – על אחת כמה וכמה.

ב. כלל זה אינו מטיף לאגואיסטיות ואינו בונה חומה בין האדם היהודי ובין שכנו, או בין המדינה היהודית ובין העולם כולו. לאחר ההכרה בגרעין הקיומי היסודי וב"שלך" – מוטלת חובה על האדם הפרטי להיפתח: להיפתח כלפי העני, הגר, היתום, האלמנה, המקדש (מעשרות לשבט לוי), המשימות הלאומיות (גיוס) וכדו'. אולם כל אלה מתוך הרחבת מעגלים, ולא מתוך ביטול גרעין הקיום האישי. הדבר נכון גם ביחס למדיניות מדינה יהודית, שחובה עליה להרחיב מעגלים.

(לקריאת תשובתו של הרב שרלו במלואה כפי שהתפרסמה באתר מורשת:
(<http://shut.moreshet.co.il/shut2.asp?id=153797>)

אילו שיקולים עשוי להיות מעורבים במדיניותה של המדינה בבואה לקבל החלטות?
האם מדובר בשיקולים אסטרטגיים? בשיקולים הומאניים? בשיקולים הנובעים מנסיבות
היסטוריות של העם היהודי? שיקולים אחרים?

מקורות ושאלות לדיון

הידעת:

ב-13 במאי 1939, בעקבות "ליל הבדולח", יצאה אניית סנט לואיס מהמבורג שבגרמניה כשעל סיפונה 936 פליטים יהודים. היא הייתה מיועדת להגיע אל חופי קובה ושם להוריד את הפליטים, אך עם הגיעם לקובה התברר כי רישיונות הכניסה שנשאו עליהם הנוסעים אינם תקפים. מגעים ניהלו בעניין עם ראש ממשלת קובה ולאחר מכן עם נשיא ארצות הברית פרנקלין דלאנו רוזוולט, בבקשה לאשר לאנייה לחנות בארצות הברית. ב-5 ביוני הושג הסכם להתיר לפליטים לרדת לחוף ולהיכנס לקובה תמורת איגרת חוב בסך 453,000 דולר (כ-500 דולר לפליט) שתופקד ביום המחרת. הג'וינט לא הצליח לגייס את הסכום הדרוש במועד שנקבע, וב-6 ביוני הפליגה האנייה לאירופה. בריטניה, צרפת, הולנד ובלגיה הודיעו על הסכמתן לקלוט את הפליטים בשטחן.

האנייה שבה לאירופה. לנוכח מצוקת הפליטים, הודיעו מדינות שונות במערב אירופה על הסכמתן לקלוט את הפליטים היהודים. לאחר מסע של כחודש בים הגיעה האנייה לנמל אנטרוופן בבלגיה. ממשלת בלגיה הסכימה לקבל 214 נוסעים, 288 נוסעים המשיכו לבריטניה, 181 נוסעים התקבלו בהולנד ו-224 נוספים המשיכו לצרפת. ארגון הג'וינט האמריקאי פנה אל הסוכנות היהודית בבקשה לקבלת רישיונות הגירה לארץ ישראל, אך זו סירבה.

נוסעי האנייה שהיגרו לבריטניה, ניצלו. רבים מאלו שנקלטו בהולנד, צרפת ובלגיה נספו מאוחר יותר בשואה, עם כיבושן של ארצות אלה בידי הגרמנים.

מתוך 620 נוסעי הסט. לואיס שחזרו ליבשת אירופה, מצאנו ש-87 הצליחו להגר עוד לפני שגרמניה פלשה למערב אירופה ב-10 במאי 1940. 254 מהנוסעים שהיו בבלגיה, צרפת והולנד לאחר התאריך הזה מתו בשואה. רובם נרצחו במחנות ההריגה אושוויץ וסוביבור. השאר מתו במחנות הסגר, או בניסיונות הסתתרות ובריחה מפני הנאצים. 365 מתוך 620 הנוסעים הללו, שרדו את המלחמה. (מתוך ויקיפדיה)